

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh807>

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVRİNDE ANADOLU’NUN TİCARET ŞEHİRLERİ

Yaşar BEDİRHAN*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemlerde, devlete bağlı şehirlerin ticaret açısından incelenmesidir. Türkiye Selçuklu sultanları ticaretin ülkenin iktisadî hayatında ne derece önemli rol oynadıklarını idrak ettikleri için hem iç hem de dış ticaretin gelişmesi için gereken ortamı hazırlamış, yollarda emniyeti, şehirlerde ve pazar yerlerinde asayiş ve huzuru sağlamışlardır. Başlangıçta mübadele yoluyla yapılan ticarî faaliyetlerde zamanla para kullanılmaya başlanmıştır. Şehir dışında kurulan pazarlar yerleşik hayat sürenlerle, köylüler ve göçebeler arasında ticaret mallarının karşılıklı olarak mübadele edildiği yerlerdir. Şehirlerin gelişmesiyle çarşılar, pazarlar ve hanlar iç ticaretin canlandığı yerler oldu. Hem yerli hem de yabancı tüccarlar buralarda alışveriş yapıyorlardı. Pazarlardan alınan vergiden başka şehre getirilen ve dışarı çıkarılan her çeşit eşyadan vergi alınıyordu. İlhanlılar zamanında tanga adı verilen bu vergi şahneler tarafından tahsil edilirdi.

12. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun huzur ve asayişin hâkim olduğu bir ülke haline gelmesi, Alaiyye ve Sinop'un fethi Anadolu'daki transit ticaretin canlılık kazanmasına zemin hazırlamıştı. Mısır'dan gemilerle Antalya ve Alaiyye'ye getirilen mallar, Konya, Ankara, Sinop ya da Bağdat-Halep-Malatya-Sivas-Amasya üzerinden Samsun ve Sinop limanlarına ulaştırılıyordu. Ayas-Samsun güzergâhı da transit ticaretinde oldukça önemliydi. 1240'ta başlayan Babaî isyanıyla 1243'te bozgunla sonuçlanan Köseadağ Savaşı Anadolu'daki ticarî hayata büyük bir darbe indirdi. Kayseri ve Malatya gibi şehirlere yerleşmiş olan çok sayıda tüccar bu huzursuzluklar ve karışıklıklar yüzünden Suriye'ye kaçtı.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E-mail: caturalp@hotmail.com

Türkiye Selçuklu Döneminde Anadolu'da ticaretin büyük bir gelişim göstermiştir. Bu dönemde Doğu-Batı ve Kuzey-Güney olmak üzere iki önemli ticaret güzergahında ciddi gelişmeler kaydedilmiştir. Sonuç olarak, bu güzergahlarda bulunan Konya, Sinop, Ankara, Samsun, Kayseri, Sivas, Antalya ve Alaiye şehirlerinde ciddi bir ekonomik canlılık meydana gelmiştir.

Anahtar kelimeler: *Ticaret, Türkiye, Selçuklu, Ticaret Yolları, Ticaret Şehirleri*

Commercial Cities of Turkey During the Domination of Selçuk Empire

Abstract

The aim of this paper is an analysis of the commercial relations between different Turkish cities during the domination of Seljuk empire. The Turkish sultans that ruled during the domination of Selcuk empire realised the important role played by domestic and foreign trade in the economy of the country and arranged special trade places, ensuring the safety of the commercial routes and public order - in the markets of the cities. In the beginning, commercial activity was an exchange of goods. Money began to be used later. The commercial exchanges took place outside cities, in special markets, between the villagers with sedentary life and nomadic population. As cities developed, their central areas, markets and inns became living places characterized by intense commercial exchanges. Over time, foreign traders started to come here for commerce. Besides the taxes collected from markets, there were paid taxes on all the goods entering or leaving the town. During the Ilhans' time, these taxes called 'tanga' were collected by şahne (tax collectors).

During the 12th century, Anadolu region was a peaceful region, paving the way to the final victory of transit trade. The goods were delivered from Egypt to Antalya, Alai, Ankara, Sinop or were transported on the route Bağdat-Halep-Malatya-Sivas-Amasya to Samsun and Sinop harbours. Ayas-Samsun route was quite important for transit trade. Kosedag war that started with Baba İlyas' rebellion in 1240 and ended in 1243, was a heavy blow for trade in Anadolu region. Because of the disorder and confusion generated by this war, traders established in Kayseri and Malatya fled to Syria. The Anatolian trade underwent a great development during Selcuk imperial domination in Turkey. During Selcuk domination, there was registered a significant progress of trade on two commercial routes, namely from East to West and from North to South. As a result, the cities (Konya, Sinop, Ankara, Samsun, Kayseri, Sivas, Antalya and Alaiye) situated along this axis knew great economic prosperity.

Key words: *trade, Turkey, Selcuk, commercial routes, commercial cities.*

Giriş

“Sınırları içinde yaşayan insanları soy ve din farkı gözetmeksizin, bütünüyle refah içinde yaşatmak, Türk devletinin başlıca vazifesidir.”¹ Bu temel prensibe Türkiye Selçukluları da sadık kalmışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti sultanları; siyasi, harsi, ilmi ve dini politikaları yanında, ticari konularda da sistemli bir siyaset takip etmişlerdir.

Ticaret yapanlara, ticaretle geçimlerini temin edenlere; “tacir” (çoğulu tüccar, tüccarân), bazargân, bâzergân, ehl-i bazâr, hâce”, ticaret yapılan yerlere; sûk, bâzâr, çarşı” denilmektedir. Türkiye Selçuklularında XII. yüzyıldan itibaren “hoca, hâce veya hâcegi” tabirleri sahip, efendi, okumuş kişi vb. anlamları yanında; ticaretle uğraşan ve zanaatla meşgul olanlar için de kullanılırdı. Nitekim “hâce-i bâzâr” tabiri ile esnaf, tüccar, hal-ü mal sahibi kişiler kastedilirdi. Şehir divanlarında görevli olan büyük tacirlere “hâcegân” denirdi.²

Türk fetihlerinin ilk dönemlerinde meydana gelen savaşlar sonucunda çıkan genel kargaşanın geçici olarak ticaret olanaklarını kısıtladığını söyleyebiliriz. Ancak XIII. Yüzyılın başındaki olayları, özellikle Latinlerin İstanbul’u ele geçirmesi yüzünden İstanbul pazarlarının karışmasını göz önüne alırsak, tam aksi bir durumla karşılaşırız. Bir taraftan tam gerçekleşme de İslam dünyası ile bütünleşme, diğer taraftan bir Selçuklu sarayının ve ülke içinde önemli merkezlerin kurulması sonucu Türk fetihleri ticaretin gelişmesine yol açmıştır.³ Alesio Bombaci’ye göre, Selçuklu ülkesinde esas iktisadi faaliyet ticaret üzerinde yoğunlaşmıştı. XII. yüzyıl sonlarında sultanlar, emirler, zenginler ülkede milletlerarası ticaretin gelişmesine büyük çaba harcıyorlar ve Chonae’deki Aziz Mihail Fuarına katılıyordu. 1332’de ölen Teodora Lamenti, Anadolu’ya ilişkin ağıtlarında burayı zorunlu ihtiyaç mallarından hatta lüks maddelerden hiçbir şeyin eksik olmadığı bir ülke diye nitelemiştir.⁴

¹ M. Altay Köymen, “Selçukluların Kendilerine Mahsus İktisadi Vaziyetleri Var Mıydı ?”, Milli Kültür, Ankara 1979, C. I, Sayı, XII, s. 66.

² Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrizi, Burhan-ı Kat’ı, (çev. Mütercim âsım Efendi, Haz. Mürsel Öztürk- Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 2000, s. 53- M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993, C. I. s. 63- Erdoğan Merçil, Türkiye Selçuklularında Meslekler, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2000, s. 24-25, 147, 174.

³ Cahen, age. s. 119-120.

⁴ Şerafettin Turan, Türkiye –İtalya İlişkileri I. (Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine), İstanbul 1990, s.96- M.Said Polat, Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İctimai ve İktisadi

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiye'sinin sahip olduğu iktisadi zenginlik hakkında Hıristiyan kaynakları hayranlık ve kıskançlıkla bir masal aleminden bahseder gibidirler. Bu zenginliğe ulaşmada Selçuklu Devleti sultanları ve idarecilerinin uyguladıkları bilinçli politikaların en önemli etkenlerden biri olduğu malumdur.

Konya

Konya, Türkiye Selçuklu Devleti payitahtı olması hasebiyle Türkiye'nin önemli ve büyük şehirlerinden biriydi ve nüfusu 45-50 veya 60 bin civarında idi.⁵ Konya, toprakları sulak ve bereketli, başta buğday ve kayısı olmak üzere pek çok ürün yetiştirilmekte olduğu bir şehir olarak vasıflandırılmıştır.⁶ Konya'da ticaretle meşgul olan pek çok tüccar bulunmaktaydı.⁷ Bunların bir kısmı Türk iken; bir kısmı da Hıristiyan, Yahudi, Arap, Acem ve Rum kökenliydi.⁸ Nitekim Konya'da "Yahudi Mahallesi" adıyla anılan bir semt dahi bulunmakta idi.⁹ İtibar ve durumları bakımından önde gelen bir grup tacir Celaledin Ferîdun ile dostluk kurmuş ve sonra Mevlâna'ya mürit olmuşlardı.¹⁰ Diğer taraftan bir tacir, inci ve yakut elde etmek için Kiş ve Bahreyn gibi yerlere yolculuk ettikten sonra Konya'ya gelmişti.¹¹ Konya'daki tacirler, sahip oldukları mal ve mülkleri ile diğer insanlardan kolayca ayırt edilir ve emirlerle kıyaslanırlardı. Bu durum veciz bir biçimde şöyle açıklanmıştır; "... Konya şehrine bak, kaç bin emirin, büyüğün ve ileri gelenin köşkü ve sarayı vardır. Tacirlerin ve işğişlerin evleri, zanaatkâr erbabının evlerinden, emirlerin

---

Hayat, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi", İstanbul 1997, s. 170.

⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil Fi't-Tarih, C. XII, s. 83, Marco Polo, The Travels of Marco Polo, Newyork 1930, (İng. Çev. Manuel Komroff), s. 24, W. Heyd, Yakınoğu Ticaret Tarihi, (çev. E. Ziya Karal), TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 332.

⁶ M. Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'nın Yeniden Kurulması ve Gelişmesi", Prof.Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir 1999, s. 18, The Deeds of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem, London 1962, s. 23, İbn Batuta, Tuhfetu'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Efsar, İstanbul 1333-1335, s. 200, Tuncer Baykara, Selçuklular Devrinde Konya, Konya 1998,s. 124-128.

⁷ Ahmet Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri; Mevlana ve Etrafindakiler, (çev. T. Yazıcı), İstanbul 1986, C. I, s. 375.

⁸ Eflâki, age, C.II, s. 47-48, 57- Bayram, agm, s.20.

⁹ Eflaki, age, C. II, s. 64.

¹⁰ Osman Turan, "Selçuklu Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", Belleten, Ankara 1947, C. XI, s. 216, Eflaki, age. C. I, s. 266.

¹¹ Eflaki, age. C. I, s. 278.

sarayları tacirlerin, sultan ve meliklerin köşkleri ve takları bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür”¹²

Konya’da, Attarlar Pazarı, Buğday Pazarı, Zergerler Pazarı- burada altın işlenirdi, Selahaddin Zerkûb’un (öl. 1258) sanatı kuyumculuktu- Odun Pazarı, Allâme Pazarı, Yeni Pazar, Eski Pazar, Cami Pazarı, Bezciler Pazarı (bedesten), Bit Pazarı gibi adlarla anılan pazarlar yanında; “Konya Pazarı” diye bilinen ve şehrin adıyla maruf olmuş bir Pazar da vardı. Burada tilki postunun dahi satıldığı bilinmektedir. Bunların yanında kasaplar, kavaflar, külahçılar, pamukçular, şekerçiler- şekerçiler (şeker fûrusan) hanı vardı ki, Şems-i Tebrizî (öl. 1247) Konya’ya geldiğinde bu hana inmişti – vb. esnaf ve sanatkârların faaliyet gösterdikleri hanlar, çarşılar ve bugünkü manada sanayii siteleri bulunmaktaydı.¹³ Karamanoğulları’ndan Zeynü’l-Hac ve Bunsuz, Muine’d-Din Süleyman Pervâne (öl. 2 Ağustos 1277) tarafından esir alındıklarında, Konya pazarında gezdirilmişler ve halkın hakaretlerine maruz bırakılmışlardı.¹⁴

Konya’daki pazarlardan biri de at pazarı idi. Şehrin doğusunda bulunan bu pazarın yanındaki kapıya at pazarı kapısı denilirdi. Bu kapı, Alaeddin Siyavuş (öl. 30 Mayıs 1230), Cimri hadisesi vuku bulduğunda (1277) yakıldı ve Karamanoğulları yakılan bu kapıdan şehre girdiler.¹⁵ Konya pek çok yabancı tacirin ticaret yaptığı bir şehirdi. Rubruk 4 Nisan 1255 tarihinde, Konya’da bir çok Frank gördüğünü, Akka’dan gelmiş olan Cenovalı bir tacir, Nicolauc de Santasino ve ortağı Venedikli Bonifatius de Molendino ile tanıştığını anlatır. Sadece bu ikisinin Türkiye’deki şap ticaretini tekellerine aldıklarını

¹² Eflaki, age. C. I, s. 208.

¹³ Turan, agm, s. 201, 204, 220- Feridun bin Ahmed Sipahsalar, Menakıb-ı Hazret-i Hüdavendigâr, (Tercüme-i Risale-i Sipehsalar), İstanbul 1331, (çev. Midhat Bahri Hüsami), s. 94- Eflaki, age. C. I, s. 131, 271, 282, C. II, s.62- Sadi Bayram- A. Hamdi Karabacak, “ Sahip Feridü’d-Din Ali’nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, Vakıflar Dergisi, Ankara 1981, Sayı XIII, s. 38-40- Tahsin Yazıcı, “Tebrizî”, İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997, C. XII/II, s. 101- Baykara, age. s. 44, Erdoğan Merçil, Türkiye Selçuklularında Meslekler, TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 159- Yusuf Küçükdağ, Konya Mevlanâ Dergahı ve Türbe Hamamına Dair İki Mevlevî Vakfiyesi”, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1994, Sayı XXIII, s. 79-81.

¹⁴ Kerimü’d-Din Mahmud Aksarayî, Müsâmeretü’l-Ahbar ve Müsâyeretü’l-ahyar, (çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 54- Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 520.

¹⁵ İbn Bibi el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca’feri er-Rugadi, el-Evâmirü’l-Alâî’ye fi’l-Umuru’l-Alâî’ye, (çev. M. Öztürk), Ankara 1996, C. II, s. 205 – İzzeddin İbn Şeddad, Baypars Tarihi, (çev. M.Ş. Yalıtıkaya), İstanbul 1941, C. II, s. 90, Friedrich Sarre, Konya Köşkü, TTK Yayınları, (çev. Şehabeddin Uzluç), Ankara 1989, s. 97-98- G. Le Strange, The Land of The Eastern Caliphate, London 1966, s. 149.

bildirmektedir. Nitekim Sultanın (II. İzzeddin Keykavus 1246- 1249 müstakil 1249- 1262 müşterek) sadece bu iki tacir vasıtasıyla şap satabildiğini, bu yüzden de şap fiyatının çok artarak; 15 Bizantiner (besant) olan bir parça şapın 50 Bizantinere kadar çıktığını anlatmaktadır.¹⁶

Konya`da Anadolu Selçuklu Döneminde ticaretin güvenli olması, Bulgar, Kıpçak ve Rus tüccarları Konya`ya çekmiştir. 1255 yılında Konya`ya gelen seyyah Rubruck, Konya`da Venedik ve Cenevizli tüccarların bulunduğunu yazmıştır. Dahası, bu dönemlerde Konya`da Venediklilere ait bir konsolosluğun bulunduğu belirtilmektedir.¹⁷

Kuzey Afrikalı (Magripli) tacirlerin de Konya`ya gelerek yerleştiklerini ve ticaret yaptıkları bilinmektedir. Bunun en önemli delillerinden biri Alaeddin tepesinin güneydoğusundaki, şimdiki merkez kütüphanesinin yanında bulunan, “Magribe Mescidi”nin (şimdiki adı Abdülmümin Mescididir) kapısının üstünde yer alan kitabesidir. Bu kitabeye göre “MAGRİBE Mescidi” Kuzey Afrikalı tüccarların ibadet etmeleri için tahsis edilmiştir. Bilindiği gibi Kuzey Afrikalı (Magripli) Müslümanlar Maliki mezhebinde idiler. Mescit, III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1284) zamanında, 1275 yılında yenilenmiştir. O dönemde, mezkûr mescidin yakınında “Amedek Hânîkâhı” vardı. Bu hânîkâhtan geriye kalan ve Magripli tüccarlara ait kitaplar, bugün Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi`nde bulunmaktadır.¹⁸

Konya`da şehir içinde ve şehrin dış kısmında, tacirlere hizmet veren hanlardan (funduk) bazıları ise şunlardı; Altun-Aba`nın iki hanı, Derme Hatun Hanı, Bedreddin Yalman Hanı, Hâce Hasanü`s-Sultânî Hanı, Karatay Hanı, Nizamiye Hanı, Vezir Ziyaeddin Hanı, Sahip İsfehâni Hanı, Şekerciler (Şeker Furuşân) Hanı ve Pirinççiler Hanı.¹⁹

---

¹⁶ Wilhelm Von Rubruk, Moğolların Büyük Hanına Seyahat (1253-1255), (çev. Ergin Ayan), İstanbul2001, s. 140- Heyd, age. s. 333, Cı Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu`da Türkler, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 299.

¹⁷ Tülay Öcal, “Konya Şehrinin Selçuklulardan Günümüze Ticaret Fonksiyonu”, *Tübar*, Sayı: 19 (Bahar 2006), s. 407

¹⁸ Mikail Bayram, “Anadolu Selçukluları Zamanında Konya`da Dini ve Fikri Hareketler”, Dünden Bugüne Konya`nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi, Konya 1999 (Ayrı Basım9 s. 51- İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Tarihi, Konya 1994, s.281-284- Mehmet Önder, Mevlânâ Şehri Konya, (Tarihi Kılavuz), Ankara 1971, s. 131-134.

¹⁹ Turan, agm. s. 204 - Eflaki, age. C. I, s. 131, 281- Baykara, age. s. 49-50. İsmet Kayaoğlu, Selçuklular Döneminde Konya`da Ticari Hayat (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9762.pdf>), s. 114

Sivas

Sivas, II. Kılıç Arslan (1155-1192) zamanında Danişmendliler'den (1071-1178) alınmıştır.²⁰ Sivas, Kayseri gibi Selçuklu sultanlarının Konya'nın yanında ikinci bir başkentleri durumundaydı. Türkiye'nin ortasında, doğu-batı, kuzey-güney istikametindeki birleştiği bir merkez olan Sivas, kısa sürede canlı bir ticarete ve yüksek ekonomik seviyeye kavuşmuştur. Mısır, Şam, Irak ve el-Cezireli tüccarlar; kürk, köle, cariyeye gibi ticareti yapılan emtiaları almak için Halep, Elbistan, Kayseri yoluyla Sivas'a gelirler, oradan da Sinop, Samsun ve Trabzon limanlarından gemilerle Karadeniz'e açılarak Rusya ve Kırım'a (Kıpçak diyarına) giderlerdi. Bu dönemde, Kıpçak ve Kafkas kökenli köle ve cariyeler Sivas üzerinden Mısır'a satılırdı. Hatta Memluk Devleti'nin ordusu bu kölelerden kurulmuştu. Meşhur Memluk Sultanı Baybars, Sivas'tan alınmış bir köle idi.²¹

1205 yılında Trabzon Rumları, Sinop ve Samsun yolunu kestikleri için, Rus ve Kıpçak şehirleri ile yapılan kara ve deniz ticareti durma noktasına geldiğinden güneyli tüccarlar Sivas'ta toplanmışlardır. Sözü edilen tacirler ve halk çok büyük zarara uğramışlardır. Tarihi kayıtların verdiği bilgilere göre tüccarlar arasında sermayesini koruyabilenler bahtiyar sayılmışlardır.²² Bunun üzerine Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1205-1211) Rumlar üzerine bir sefer yaparak söz konusu ticaret yolunu açmıştır.²³

Antalya'dan gelen kervanlar Konya ve Kayseri üzerinden Sivas'a gelirler, buradan Erzincan-Erzurum yoluyla Tebriz'e varırlardı. XIII. asırda Sivas, birçok milletten tüccarların yerleştikleri ve koloniler kurdukları bir şehir halini aldı. Cenevizler burada bir konsolosluk kurmuşlar, şehirdeki hanlarda (funduk) ticari hayatta önemli yerleri vardı. Tüccarlar ve yolcular bu hanlarda konaklar, mallarını buralarda depolarlardı. İbn Said Kayseri ile Sivas arasında 24 tane hanın bulunduğunu belirtir.²⁴ Şehir içinde de Kâmileddin Mansur Hanı, sahip

²⁰ Mükrimin Halil Yinanç, "Danişmendliler", İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997, C.III, s. 468-479- Turan, age. s. 204-205.

²¹ Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", A.Ü. DTCF Dergisi, C. IX/4, s.447-457, Ankara 1951- Zeki Atçeken- Yaşar Bedirhan, Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi, 2. Baskı Konya 2014, s. 109.

²² İbnü'l-Esir, age. C. XII, s. 201- Heyd, age. s. 328- M. Said Polat, "Selçuklu Türkiyesi'nde Ticaret", Türkler, Ankara 2002, C. VII, s. 375-385.

²³ Turan, age. s. 302-306.

²⁴ Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî, Subhu'l-Aşa fi Smâati'l- inşâ, Berut 1987, C. V, s. 332- Turan, agm, s. 120.

ata Hanı, Semmâni Hanı, Necmeddin Candar Hanı, Eski Han, Nizameddin Hanı, Taceddin Hanı, Zahirreddin İli Hanı gibi hanlar bulunurdu.²⁵

1274 yılında Cenevizli noter Federico di Piazzalunga, Pauli Calatazi'nin hanında iki ticari kontrat düzenlemişti. Bunlar da başka yerlerden Sivas'a gelen Cenevizli bir kısım tüccarın adı geçer. 1280'de Kemaleddin Hanında yapılan iki noter senedinde, malların Samsun ya da Sinop'ta kadırgalara yükleneceği, ücretlerin Sivas ve ya Tebriz'de ödeneceğinden söz edilir. Pegolotti'nin verdiği bilgilere göre Ayas yolundan Sivas'a girişte, 1 akçe; şehirde malı depolamak için, 7 akçe; Tebriz'e gitmek için çıkışta 1 akçe ödenmekteydi. Aynı müellif Sivas'ta kullanılan ölçüler ve paralarla Ayas ve Famagosta'da yürürlükte olan değerleri karşılaştırmalı olarak göstermiştir.²⁶

Sivas'ta ticaret yapan bir kısım Yahudi tacir de vardı. Bunlar kendilerine ayrılmış bir mahallede oturuyorlardı. Sahibata Fahreddin Ali'nin (öl. 1288) ölümünden altı yıl önce düzenlenen Sahibiye vakfiyesinde Sivas'ta bir Bulgarlı medresesi olduğu yazılıdır. Volga diyarından ticaret için gelen Bulgar Türkleri de Sivas'a yerleşmişlerdi. Bu vakfiyede 1280 yılında Sivas'ta bulunan; 6 han, 2 Pazar, 12 çarşı ve 1 kürkçü dükkânından bahsedilmektedir. Sivas çarşı ve pazarları, genellikle ticareti yapılan mallara göre isim alıyordu. "Odun pazarı, koyun pazarı, buğday pazarı, bakkallar çarşısı, bezciler çarşısı, sevvâkin çarşısı, sultan çarşısı, bıçakçılar çarşısı..."²⁷ gibi. Sivas Darü's-Şifası vakfiyesinde de Sivas'ta bulunan 61 bezzaz, 8terzi, 9 tane de ayakkabıcı dükkânından bahsedilir.²⁸

Çağdaş seyyahları ifadesine göre, Sivas ahalişi ticaret ehli insanlardı. Nüfusu ise 100 bin civarında idi.²⁹ Buranın yünü çok meşhur ve büyük ölçüde,

²⁵ Turan, agm. s. 120- Şerafettin Turan, Türkiye -İtalya İlişkileri I, (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine), İstanbul 1990, s.122- Bayram-Karabacak, agm. s. 35, 54,55,58,59.

²⁶ Francesso Balcucci Pegolotti, La Pratica Della Mercatura, (yay. Allan Evans) Newyork 1970, s.28 - Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", Belleten C. X, Sayı, 39, Ankara 1946, s. 486-Ş. Turan, age. s. 114-115- Sezgin Güçlüay, "Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI-XIII. Yüzyıllar), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1999, s. 141-143.

²⁷ Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", s. 121- Sadi Kucur, Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları (Vakfiyelere Göre), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 26-27, 29,48- Merçil, age. s. 14, 33- Bayram-Karabacak, agm. s. 34-35, 37, 54-55, 56-59.

²⁸ Mükrimin Halil Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları I", Vakıflar Dergisi, Ankara 1991, Sayı, XXII, s. 26.

²⁹ Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud Kazvini, Asaru'l-Bilad, (nşr. Dar Sader), Beyrut Tarihsiz, s. 537- Besim Darkot, "Sivas", İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997, C. X, s.571.

başta İran olmak üzere birçok doğu ülkelerine satılmakta idi. Bol miktarda tahıl üretilmekte, iklimi sert olmasına rağmen pamuk dahi yetiştirilmekte idi. Böylelikle Sivas şehri önemli ve büyük bir şehir özelliği taşımakta idi. Sokakları geniş ve çarşıları oldukça kalabalıktı.³⁰ Hamdullah Müstevfi (1281-1350) 1336 yılı bütçe hesaplarına göre Konya ve Sivas'ın vergilerini 1.384.886 dinar olarak kaydetmiştir.³¹ Bu yıllarda Sivas'ın Konya'ya göre daha zengin olduğu göz önünde tutulursa, 700 bin ila 1 milyon dinar arasındaki payın Sivas'tan alındığı söylenebilir.³²

Diğer şehirlerde olduğu gibi, Sivas şehrinde de ticaretle uğraşan kişiler çeşitli çarşıların oluşmasını sağlamışlardır. Sivas'ta kurulan çarşıların bazıları şunlardır:

- Bakkallar,
- Terziler,
- Atarlar,
- Kasaplar,
- Demirciler,
- Aşçılar,
- Bezzarlar,
- İplikçiler,
- Üsküfçüler.³³
- Buğday Pazarı,
- Koyun Pazarı,
- Şevakin Çarşısı,
- Çırpıcılar Çarşısı.³⁴

Ayrıca şehirde Kemaleddin Han, Eski Kapan, Büyük Han, Zaireddin İli, Kamileddin Mansur, Nizameddin Hurşid, Taceddin Mahmud ve Necmeddin Candar isimleriyle hanlar bulunmaktadır.³⁵

---

³⁰ Marco Polo, *Geziler Kitabı* (çev. Ömer Güngören), İstanbul1985, s. 19-20- Hamdullah Müstevfi Kazvini, *The Geographical Part of The Nuzhat al-Qulûb*, (yay. G. Le Strange) Leyden 1915, s. 94- İbn Batuta, age. s. 326- Turan, agm. s. 121.

³¹ Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devleti*, İstanbul 1987, s. 240-242.

³² Turan, agm. s. 126- Abdulkadir Yuvalı, “İlhanlıların Doğu Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli”, XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1994, C. II, s. 597.

³³ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine)*, İstanbul, 1990, s. 451

³⁴ <http://www.sivaskulturenvanteri.com/sivas/sivas-sehrinin-tarihsel-gelistimi/>

Kayseri

Marco Polo, İbn Batuta (öl. 1368 veya 1377)³⁶, Hamdullah Müstevfi (1281-1350)ve bazı Haçlı müelliflerinin izlenimlerine göre Kayseri, Türkiye'nin en büyük, zengin ve görkemli şehirlerinden birisi idi.³⁷

Kayseri'nin fethi Danişmendoğulları (1071-1178) tarafından gerçekleştirilmişti. Kayseri, hem Danişmendoğulları ve hem de Selçuklu idaresinde önemli bir ilim, sanat, kültür ve ticaret merkezi haline gelmişti. Çünkü Kayseri, Konya ve Sivas şehirleri gibi Selçuklu sultanlarına başkentlik yapmıştı.³⁸

Selçuklu hâkimiyeti altındaki Kayseri'nin ana ticaret yollarının kavşağında olması bu şehri önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Selçuklu Türkiye'sinde uluslararası öneme sahip olan ve hemen hemen bütün ülkelerden ticaret için gelen tüccarların bulunduğu meşhur Yabanlu Pazarı Kayseri yakınındaki Pazar-Ören'de kurulmuştu. Devrin eserlerinde bu Pazar ile ilgili izlenimler bulunmaktadır.³⁹ Milletlerarası ününden dolayı, bugün dahi İran'ın birçok yerinde kurulmuş olan pazarlar için "**Kayseriye**" denilmektedir. Yabanlu Pazarının Kayseri'ye yakın olmasından dolayı Ahi ve Bacı Teşkilatı ilk olarak Kayseri'de kurulmuştur. Ahi Evren Şeyh Nasireddin Mahmud (öl. 1261) 1205 yılında Kayseri'ye yerleşmiş ve burada bir debbağ atölyesi kurmuştur. Zamanla bu bölgede bir debbağlar mahallesi oluşmuştur. Ahi Evren Şeyh Nasireddin Mahmud sultanların da desteği ile "Ahi ve Bacı Teşkilatını" kurarak örgütlemiştir.

Söz konusu teşkilatlarca, Kayseri'de kurulan sanayii sitesinde, bir dericiler (debbağ) çarşısı, bunun bitişiğinde de "Külâh-duzlar Çarşısı" atölyeleri

---

³⁵ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine)*, İstanbul, 1990, s. 451

³⁶ 1332'de Türkiye'de bulunmuştur. Şeşen, age. s. 255-257.

³⁷ Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolimitanorum, (ing. Çev. Rosalin Hild), The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem, London 1962, s.25- Komroff, age, s. 24- İbn Batuta, age. s. 325- Hamdullah Müstevfi, age. s. 98- Heyd, age. s. 332- Strange, age. s. 146- Osman eravşar, Seyahatnamelerde Kayseri, (Kayseri Ticaret Odası Yayınları), Kayseri 2000, s. 47-49.

³⁸ Halil Edhem, age. s. 27

³⁹ Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1985,s.20-22.

ile sanayii tipi üretime başlanmıştır. Kayseri'de üretilen mallar milletlerarası bir fuar olan Yabanlu Pazarı'nda satışa sunulurdu.⁴⁰

Kayseri Kalesini I. Alaeddin Keykubad'ın (1220-1237) yaptırdığını, şehrin yakınındaki Erciyes Dağı'nda her zaman kar bulunduğunu anlatan Hamdullah Müstevfi (1281-1350) burasının yıllık vergi gelirlerini 140 bin dinar olarak kaydetmektedir.⁴¹

Antalya

Antalya, Türkiye'nin Akdeniz kıyısında olması ve elverişli bir limanın bulunması hasebiyle Avrupalı, Mısırlı, Kuzey Afrikalı vb. tüccarların Selçuklu Türkiye'sine girişte kullandıkları en önemli kapılardan biri idi. Antalya'da; Venediklilerin yanı sıra Pisalıların, Provenslerin, Cenovalıların, Marsilyalıların, Montpellier ve Latinlerin 1236-1237'lerde ticaret yaptıkları görülmüştür.⁴²

Antalya'da yerleşik olarak yaşayan ve ticaret yapan Hıristiyan ve Yahudi ahalinin kendilerine ait mahalleleri bulunmaktaydı.⁴³ İbn Batuta (öl. 1368 veya 1377), Antalya'yı gördüğü zaman (1332-1333), Hıristiyan tacirlerin oturduğu mahalle "Mina" adı ile anılıyordu, etrafı surlarla çevrili idi, geceleri ve Cuma vakitleri kapıları kapatılıyordu. Şehirde oturan Rumların ve Yahudilerin de mahalleleri ayrı ayrı idi. Pazarların kurulduğu yerler Türk mahallelerinde idi. Antalya'da batılı tacirler yanında, Arap ve Yunan kökenli tacirler de ticaret yaparlardı. Şehirde pek çok bağ ve bahçe bulunur, çeşitli meyveler yetiştirilirdi. Özellikle "Kamereddin" nam kayısı kurutulularak Mısır'a ihraç edilirdi. Bundan başka yine Mısır ve İstanbul gibi yerlere kereste, zamk ve reçine satılırdı. Mısır donanması büyük oranda buradan giden kereste ile inşa edilmekteydi.⁴⁴

---

⁴⁰ İbn Bibi, age. C. II. S. 73- Fahrettin Coşkuner, Menakıb-ı Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994, s. 126-127- Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s. 82-84, 152-156- Mikail Bayram, Tasavvufi Düşüncenin Esasları (Ahi Evren), Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 1995, s. 29-37- Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum, Konya 1994, s. 38-41, 50-54- Mikail Bayram, "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar", X. Türk tarih Kongresi Bildirileri (Ankara 22-26 Eylül 1986), Ankara 1991, s. 967-973- Yaşar Bedirhan, Selçuklular ve Kafkasya, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 187.

⁴¹ Hamdullah Müstevfi, age. s. 98- Strange, age. s. 146- Z. Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", Türk hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, İstanbul 1931, C. I. s. 23.

⁴² Heyd, age. s. 334- Turan, age, s. 124-125- Güçlüay, agm. s. 369.

⁴³ İbn Bibi, age, C. I, s. 162- Cahen, age. s. 147-148.

⁴⁴ Mevlana, Fihi Mafih, s. 91- İbn Batuta, age. C. I, s. 311-314- Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendi, Suhbu'l-âşa fi snaati'l- inşâ, Beyrut1987, C. V, s. 335- Heyd, age. s. 611-

Pegolotti, Antalya'da yürürlükte olan ölçü ve tartılarla ilgili listeler düzenleyerek Avrupalı tacirlerin istifadesine sunmuştur.⁴⁵

Erzurum

Bu şehir Moğol istilasına uğramadan önce gayet büyük, zengin ve güzeldi. Ayrıca geniş bir alana; verimli, hayvan yetiştirmeye müsait otlaklara sahipti. Bahçeleri çok ve sulaktı.⁴⁶ Erzurum, İran ve Türkistan'dan gelerek; Erzincan, Sivas, Kayseri, Konya gibi şehirlere, Akdeniz ve Karadeniz limanlarına ulaşan büyük kervan yolu üzerinde kurulmuştu. Bu yüzden Erzurum önemli bir ticaret merkezi olmuştur.

XIV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Ayas-Tebriz yolu hayli işlek olmalı ki Pegolotti, bu güzergâhtaki vergi dairelerini, kervansarayları, ılıca ve köprüleri, buralarda ödenen ücret ve vergilerin miktarını eserine kaydetmiştir. O'na göre Ayas yönünden Erzurum'a girişte bir yük ticari eşya için 9 akçe, Erzurum'dan Tebriz'e çıkışta yine bir yük ticari eşya için, 1 akçe vergi verilmekteydi.⁴⁷

Erzurum şehrine komşu ülkelerin hemen her yerinden ticaret yapmak amacıyla tüccar gelmekte ve hatta bunlardan birçoğu şehre yerleşmek suretiyle ticaret yapmıştır. Nitekim Şemseddin Ömer Kazvinî, İranlı bir tüccar olup Erzurum'a gelip yerleşmiş, dükkânında birçok mal ve kumaş bulunmakta ve hatta Türkistan'a kadar ticaret için seferler yapmakta idi. İranlı tüccarın elinde bulunan inciler, kıymetli taşlarla bezenmiş kakma işleri Moğolların Anadolu'yu istilas sırasında Moğol Hanına takdim etmişti. Kazvinî, Moğol Hanı Ögedey'in (1227-1241)⁴⁸ elçisi olarak 1236 yılında, bir yarlığ ile I. Alâeddin Keykubad'a (1220-1237) gelmiştir.⁴⁹

612- G. Le Strange, *The Lands of The Eastern Caliphate*, London 1966, s.151- V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Ankara 1988, s.222, Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, (çev. Ş. Gökyay), TTK. Yayınları, Ankara 1944, s. 2.

⁴⁵ Francesco Balducci Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, (yayınlayan,. Allan Evans), New York 1970, s. 57-58, 92, 370

⁴⁶ Marco Polo, age. s. 25- Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi* (çev. Hırand Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954, s. 15- İbn Batuta, age. s.204.

⁴⁷ Pegolotti, age. s. 28-29- Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 33-34.

⁴⁸ Bertold Spuler, *İran Moğolları* (çev. Cemal Köprülü), TTK. Yayınları, Ankara 1987, s. 44-48.

⁴⁹ İbn Bibi, age. C. I, s. 448-450- Münecimbaşı, age. C. II, s. 77- Turan, age. s. 31-33- Faruk Sümer, "Keykubad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. XXV. S. 358-359.

Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri

Erzurum ve çevresi sahip olduğu geniş meralar sayesinde bugün de olduğu gibi bol miktarda hayvan üretiminin ve ihracının yapıldığı bir yerdi. Türkiye Selçuklularının yurt dışına özellikle İran ve Suriye'ye ve Irak'a mebzul kasaplık hayvan ihracının buralardan yapıldığı bilinmektedir. 1226 yılında Erzurum'dan Tebriz'e giden bir kervana mensup bir tacir, bir defasında 20 bin baş koyun sevk etmişti. Ancak, bu koyunların tüccarların elinden gasp edildiğini kaynaklar aktarmaktadır.⁵⁰

İbn Batuta (öl. 1368 veya 1377), Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türkmenlerinin mücadelelerini kastederek; iki tafe arasındaki savaşıardan Erzurum'un harabe haline geldiğini belirtmiştir.⁵¹ Bu yıkımın sonucunda şehrin vergi gelirleri çok azalmış, 1340 yılında 22 bin dinara kadar düşmüştür.⁵²

Erzincan

Selçuklu devri Türkiye'sinin büyük şehirlerinden biri olan Erzincan; Akdeniz, Karadeniz, İran, Kafkaslar ve Avrupa gibi yerler arasındaki ticaret yapan Türk, ermeni, Arap ve Avrupalı tacirlerin buluştukları ve sefer için hazırlık yaptıkları bir şehirdi. Bu şehir büyük kervan yollarının üzerinde olduğundan önemli bir ticari merkez durumundaydı. Bundan dolayı Erzincan'ın nüfusu kalabalık, çarşıları muntazamdı. XIV. yüz yılın ilk yarısında, Ayas'tan (Yumurtalık) Tebriz'e kadarki kervan yolunu takip ve tarif eden Pegolotti, Erzincan'a girişte her yük için 5 akçe, şehir içinde yine her yük için 9 akçe vergi verildiğini; Erzincan'dan Tebriz'e çıkışta da koruma ve vergi masrafı olarak her yük için 3 akçe verilmekte olduğunu belirtmiştir.⁵³

Erzincan'da el sanatları ve dokuma endüstrisi çok gelişmişti. Şehre nispet edilen ve "buharin, bukasi" (bombazin-bochassini- bucherema) denilen nefis pamuklu ve yünlü kumaşlar dokunurdu. Şehri özellikle bu kumaşlarla tanınır ve

---

⁵⁰ İbnü'l-Esir age. C. XII. S. 424- el-Omari, Mesaliku'l-Ebsâr, (nşr. Fr. Taeschner), Leibzig 1929, s. 20- Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 363- Seyidaga M. Onullahi, XIII. XVII. Asırlarda Tebriz Şehrinin Tarihi (Sosyal İktisadi Tarih), Azerbaycan SSR. İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Bakı 1982, s. 51.

⁵¹ İbn Batuta, age. s. 204.

⁵² Hamdullah Müstevfi Kazvinî, Tarih-i Güzide, (ing. Çev. G. Browne), Leiden 1913, s. 95- Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, İstanbul 1931, C. I, s. 22- Abdulkadir Yuvalı, "İlhanlıların Doğu Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli", XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1994, C. II, s. 598.

⁵³ Pegolotti, age. s. 28.

bilinirdi.⁵⁴ Mezkûr kumaşların büyük bir ihraç değeri vardı. Başta İtalyan şehirleri olmak üzere Avrupa'nın birçok şehirlerinde satılırdı. Nitekim Pegolotti, XIV. Yüzyılın ilk yarısında “Bucherema d'arzinga chi vende denari 3 per pezza.” diyerek bir parça buharinin Pisa'da üç dinara satıldığını belirtmiştir.⁵⁵ İbn Batuta da aynı şekilde “buharin” denilen kumaştan bahsetmektedir.⁵⁶ Ayrıca buraya bağlı olan Şarki-Karahisar (Şebinkarahisar)'dan şap çıkarılmakta ve İtalya'da inkişafa başlayan dokuma sanayi için de ihraç edilmekte idi.⁵⁷ Yine buralarda çıkarılan bakır madeninden elde edilen bakırlarla kap, kakak, şamdan gibi araçlar yapılırdı. El sanatları çok geliştiği için dünyanın en güzel kitap ciltleri de burada imal edilirdi. Ayrıca burada tahıl, meyve ve pamuk gibi mahsullerin oldukça çok yetiştirildiği kaynaklar tarafından haber verilmektedir.⁵⁸

Erzincan'a pek çok ecnebi tacir yerleşmiştir. Bunlardan, Latinler için bir kilise ile Cordelier rahiplerine ait bir manastır bulunuyordu. Erzincan, zaman zaman tabi afetler ve savaşlar sonucu tahrip olmakla birlikte, İlhanlılar (1256-1353) devrinde yeniden canlılık kazanmıştır. Nitekim Hamdullah Müstevfi (1281-1350), şehirde bol miktarda tahıl, pamuk ve üzüm yetiştirdiğini, yıllık vergi gelirininin 330 bin dinar olduğunu kaydetmektedir.⁵⁹ İlhanlı veziri ve meşhur tarihçi Reşideddin Fazlullah (1248-1318)'a göre Erzincan, güzelliği ile cennetten bir parça idi, kumaş ve meyve üretimi boldu. İlhanlı başkentine her yıl 200 top kemha, 10 bin arşın kadife, 10 bin arşın iskarlat kumaşın yanı sıra, 800 men elma, 200 men kayısı ve 600 men armut gönderiyordu.⁶⁰

Aksaray

II. Kılıç Arslan (1155-1192) tarafından, özellikle bir ticaret merkezi olarak tasarlanıp, 1155'te kurulan Aksaray'da, bir kale ile kervansaraylar yapılmış, pazarlar kurulmuştur. Mezkûr sultan, buraya Azerbaycan'dan; tacir,

---

⁵⁴ Marco Polo, age. s. 25- Pegolotti, age. s. 28- Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 116.

⁵⁵ Pegolotti, age. s. 208.

⁵⁶ İbn Batuta, age. s. 204.

⁵⁷ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti, s. 363.

⁵⁸ Strange, age. s. 118- Turan, Doğu Anadolu... s. 72.

⁵⁹ Hamdullah Müstevfi, age. s. 94-95- ayrıca bak. Strange, age. s. 118- Togan, agm. s. 22- Ş. Turan, age. s. 116- Yuvalı, agm. s. 597.

⁶⁰ Zeki Velidi Togan, “Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1953, C. XV, No: 1-4, s. 42.

ilim ve sanat erbabı, çiftçi vb. insanları iskân etmiştir. Ankara, Kayseri ve Konya gibi şehirleri Toros geçitlerine ve birbirine bağlayan önemli ticari yollar üzerinde olmasından dolayı şehir, kısa sürede gelişmiştir.⁶¹

Selçuklular devrindeki Aksaray; Türkiye'nin en güzel, kanallarla sulanan bağ, bahçe ve topraklarına sahip şehirlerinden biri olarak nitelendirilmiştir. Bu şehrin en meşhur ihraç ürünü olarak, koyunyününden imal edilen ve beldeye nispet edilen halı ve kilimlerden söz edilmektedir. Söz konusu halıların ticaret ve ihraç değerleri o kadar fazlaydı ki; Şam, Mısır, Irak, Hindistan, Çin ve Türk ülkelerine satılırdı.⁶² Aksaray'da başta tahıl ve üzüm olmak üzere pek çok ürün yetiştirilirdi. Hamdullah Müstevfi şehrin yıllık vergi gelirinin 1340'larda 51bin dinar olduğunu kaydetmiştir.⁶³

Ahlat

İbn Hurdadbih, Ahlat'ın (Hilat) Şimşat, Erciş, Kalikala ve Bacuneys (?) ile birlikte ayrı bir bölge teşkil ettiklerini yazar.⁶⁴ El-Mukaddesi, Ahlat'ın düzlük bir yerde kurulduğunu, kalenin topraktan olduğunu ve camiin de çarşılarının ortasında bulunduğunu kaydeder.⁶⁵

X. yüzyıl coğrafyacıları arasında, şehrin adını Ahlat şeklinde yazan tek müellif de yine el-Mukaddesi'dir. el- İstahri ve ondan faydalanan İbn Havkal'a gelince, onlar Bargiri, Ahlat, Malazgirt, Bitlis, Kalikala ve Meyyafarikin şehirleri arasında fazlaca bir büyüklük farkı olmasa da Ahlat'ın diğer şehirlerden daha fazla gelişmiş olduğunu ve bunların merkezinde yer aldığını söylemektedir.⁶⁶ Yalnız İbn Havkal'ın eserinde XII. yüzyıla ait olduğu anlaşılan ilavede asıl Ahlat'ın dışında onun iki katı büyüklüğünde meskûn ve mamur bir yerin bulunduğu kaydedildikten sonra ahalisinin zengin ve müreffeh olduğu, çarşılarının geniş caddeler üzerinde bulunduğu ve alış veriş yerlerinin oldukça

⁶¹ Anonim Selçukname, Anadolu Selçukluları Tarihi III, (çev. F. Nafiz Uzluk), TTK. Yayınları, Ankara 1952, s. 25- Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 233-235- Osman Turan, Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 121- Osman Turan, "Kılıçarslan II", İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997, C. 6, s. 70- M. Zeki oral, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", Vakıflar Dergisi, (Vakıflar GenelMüdürlüğü yayınları) Ankara 1962, Sayı V, s. 223- Cl. Huart- Besim Darkot, "Aksaray", İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997,C. I,s.274- İlhan Şahin, "Aksaray", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, C. II, s. 291.

⁶² İbn Batuta, age. s. 202.

⁶³ Hamdullah Müstevfi, age. s. 95- Ayrıca bak. Strange, age. s. 149-150- Togan, agm. s. 23.

⁶⁴ Kitabü'l-Mesalik ve'l-Memalik, s. 122, 123. 228, 246.

⁶⁵ Ahseni't-Tekasim, (Yay. M. J. De Geoje), Leyden 1906, s. 374, 377.

⁶⁶ İbn Hurdadbih, Kitabü'l-Mesalik Ve'l-Memalik, s. 188.

büyük olduğu, başka ülkelerden tacirlerin gelip gittikleri haber verilmektedir.⁶⁷ İbn Havkal'ın eserindeki bu haberlerin Selçuklular devrine ait bilgiler olduğunu belirtmek yerinde olur sanırız. Bu haberlere göre Ahlat şehri de diğer Selçuklu şehirlerinde olduğu gibi büyük bir gelişme göstermiştir. XII. ve XIII. yüzyıllardaki diğer müellifler de Ahlat'taki bu medeni gelişmeyi doğrulayan bilgiler vermektedirler. Hatta bu müelliflerden biri Ahlat ve bölgesindeki ticari gelirlerin Mısır'ın gelirine denk sayıldığını kaydederek Ahlat ve bölgesinin inanılmayacak derecede muazzam bir inkişafa mazhar olduğunu ifade eder.⁶⁸

Malazgirt savaşından çok daha önce Selçukluların idaresi altına giren Ahlat'ta mahalli Mervanoğulları idaresi hüküm sürmekteydi. Ebu'l-Fida'nın mahalli bir kaynağa dayanarak verdiği bilgilere göre Ahlat Mervanoğulları'nın idaresinde iken onların zulmünden bıkmış ve usanmış olan halk h. 493 (1099 /1100) yılında dirayet ve aynı zamanda adaletini duydukları Türk emirlerinden Sökmen el- Kutbi'yi çağırıp şehri ona teslim etmişler, bunun üzerine Mervanoğulları da Ahlatı terk etmişlerdir.⁶⁹ Böylece Ahlat, XII. yüzyılın başlarından itibaren Selçuklu Devletine bağlı olarak Ahlatşahlar'ın eline geçmiş ve tarihinin altın devrini, diğer bir deyişle en mutlu zamanını Ahlatşahların payitahtı olduktan sonra yaşamıştır.⁷⁰

Bu şehir özellikle Ahlat-şahlar (1100-1207)devrinde çok mühim bir ilim, kültür ve ticaret şehri olarak teberrüz etmiştir. Yoğun şekilde yürütülen imar faaliyetleri arasında 300 hayvanı alabilecek büyüklükte ahırları bulunan kervansarayların inşa edildiği bilinmektedir. Yakut el-Hamevi, Ahlat'ın Van Gölü havzasının merkezi ve çok mamur bir belde olduğunu belirtmiştir. Bu dönemin Ahlatlı tacirleri gayet zengin ve müreffeh bir hayat sürmekte idiler. Söz konusu tacirler an Gölünde ve Karadeniz'de ticari gemilere sahip olmuşlardır. Nitekim 113 yılında, Ahlatlıların gemilerinin Karadeniz'de battığı, bir grup insanın öldüğü bilinmektedir. Selçuklu devri Ahlat şehrinin, suları tatlı, meyvesi boldur. Ahalisi eğlenceye düşkün, tüccarı zengindir.⁷¹

Mezkûr şehre pek çok tacir gelir-giderdi. Hatta Tebriz, horasan ve Cürcan'dan bile buraya tacirler gelmiştir. Bu durum, Ahlat'ın doğu-batı

⁶⁷ İbn Havkal, Kitabu Suretü'l-Arz, II. (Yay. J. H. Kramers), Leyden 1939, s. 344 vd.

⁶⁸ Sümer, Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri, s. 54 vd.

⁶⁹ el- Muhtasar Fi Ahbari'l-Beşer, II, İstanbul 1286, s. 223.

⁷⁰ Faruk Sümer, "Ahlat ve Ahlatşahlar" Belleten, C. L. Sy. 197, s. 447 – 494.

⁷¹ Ahmed b. Yusuf b. Ali b. İbnü'l-Ezrak el- Fariki, Tarih-u Meyyafârikin ve Âmid, İstanbul 1990, s. 60. Yaşar Bedirhan, Selçuklular ve Kafkasya, Nobel Yayınları, Ankara 2014, s. 317-318.

arasında mühim bir mübadele merkezi olmasını sağlamıştır. İktisadi kalkınma ilim, sanat, kültür ve edebiyat gibi alanlardaki faaliyetleri de yükselmiştir.

Yakut ve Zekeriya Kazvini gibi XIII. Yüzyıl müelliflerinden olan İbn Said, “*Ahlat tüccarlarının zengin ve halkının eğlenceye düşkün olduğunu*” haber verir.⁷² Ahlat'ın gelişmesinde, her yerde ve her zaman olduğu gibi, ticaretin oldukça önemli bir yer tuttuğu şüphesizdir. Gerçekten de İslam coğrafyacıları bununla ilgili olarak daha başka değişik rivayetlere de yer vermişlerdir. Mesela bir kayda göre, “*h. 501 (1112 – 1113) yılında Ahlatlılar'a ait büyük bir ticaret gemisinin Konstantiniyye Denizinde (Karadeniz olmalı) battığı ve gemide bulunan Ahlatlılardan bir topluluğun boğulduğu*”⁷³ rivayeti Ahlatlıların ticarete ne kadar büyük bir ehemmiyet verdiklerini açıkça gösterir. Coğrafyacıların eserlerinde Ahlata birçok tüccarın gelip gittiğini ve ticari faaliyetlerin oldukça yoğun olduğunu görüyoruz. Mesela Cürcan, Horasan ve Tebriz gibi birçok memleketlerden Ahlat'a tacirlerin geldiği bilinmektedir.

Selçuklular devrinde özellikle siyasi istikrarın ve ticari faaliyetlerin çok gelişmiş olması ilim, sanat ve kültürün de ilerlemesine yol açmıştır. Bilhassa hâl tercümesine dair kitaplarda XII. ve XIII. Yüzyılda yaşamış Ahlatlı ilim ve din adamlarına sık sık rast gelinir. Ahlat ilim, kültür ve din adamlarıyla; zahid, mutasavvıf ve sanatkârlarıyla meşhur bir şehirdi. Bundan dolayı şehre “*Kubbetü'l – İslam*” denilirdi. O dönemde muhtelif şehirlerde inşa edilen pek çok eserin Ahlatlı mimarlar tarafından yapılmış olması da buranın nasıl bir medeniyet merkezi olduğunu gösterir. Selçuklular ve onlara bağlı Ahlatşahlar; ilim, din, sanat ve tarikat adamlarını himaye ederek ilmin ve kültürün gelişmesine hizmet etmişlerdir.

Ahlatlı meşhur sanatkâr ve âlimlerden bazıları şunlardır:

*Hacı el- Ahlatî, Mufaddal el-Ahlatî, Hurremşah el-Ahlati (mimar), Fahreddin el-Ahlati (astronomi bilgini), Ebu Ali el-Ahlati (filozof), İbrahim b. Abdullah, Hüseyin el-Ahlatî (kimyager), Safiyyüddin Ebu'l- Berekât, Abdü's-Selam b. Abdurrahman, Ali b. Muhammed, Şeyh Mümin ed-Darir, Yahya b. Ahmed, Muhammed b. Melikdâd, Muhammed b. Ali, Ali b. Ömer (âlim).*⁷⁴

Selçuklular devrinden itibaren bir medeniyet ve kültür merkezi olan Ahlat, aynı zamanda esnaf ve sanatkâr birlikleri Ahiliğin de ilk teşkilatlandığı

⁷² Sümer, agm. s. 454.

⁷³ O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 90, Sümer, s. 455.

⁷⁴ Abdülkerim Özeydin, “Ahlatşahlar”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. VIII, s. 206-209.

yerlerden birisidir. Bu teşkilat daha sonra Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Ahlat'ın siyasi tarihinde önemli rol oynuyor ve bu münasebetle, hücumu uğradığı zaman şehrin müdafaasına da katılıyorlardı. Hatta İbnü'l-Esir'e göre Ahlat'ın hâkimiyeti onların elinde idi. Bu müellife göre, idaresinden hoşnut olmadıkları hükümdarları öldürürler yerlerine başkalarını geçirirlerdi.⁷⁵ Hamdullah Müstevfi Ahlat'ın yıllık vergi tutarının 51.500 dinar olduğunu kaydetmiştir.⁷⁶

Mardin

Pamuklarıyla ünlü olan bu şehirde iyi pamuk yetiştirilmekteydi. Pamuklu ve yünlü kumaşlar birçok ülkeye ihraç edildiği için şehir bu özelliği ile bilinmektedir. Mardin halkının çoğu tüccar ve sanatkâr idi⁷⁷. Mardin hemen yakınındaki Koçhisar (Duneyser, Kızıltepe) milletler arası bir pazar yeri olarak canlanmıştır. Buraya Türkiye içerisinden, Suriye'den, el-Cezire bölgesinden tüccarlar gelerek alış-veriş yaparlardı. Bu canlılık dolayısıyla birçok han, hamam, cami gibi binalar yapılmış, çevre memleketlerden insanlar gelerek yerleşmişlerdir. Mardin Artukluları (1108- 1409) devrindeki Mardin, büyük sarayların, hanların, medreselerin, camilerin inşa edildiği, bahçelerle, havuzlarla süslediği, çok güzel bir şehir olduğu anlatılmaktadır.

Koçhisar'dan çevreye doğru işlek ticaret yolları yayılmakta idi. Bu yollarda gidip gelen ticaret kabilelerine birçok defa baskınlar olurdu. Nitekim Moğollar, 1252 yılında Anadolu'dan Bağdat'a gitmekte olan büyük bir kervanı basmışlar, insanları öldürerek mallarını gasp etmişlerdir. Yine 600 yük Mısır şekeri götüren başka bir kervanı da basarak 60 bin dinar altına el koymuşlardır. 1317 yılında da Mardin'den Şam'a doğru giden bir kervan kafilesini de yine Moğollar tarafından basılmıştır.⁷⁸

Ünlü seyyah İbn Batuta, Mardin'i dağ eteğine kurulmuş büyük bir şehir ve İslam şehirlerinin en güzel şehirlerinden biri olarak tasvir eder. Çarşıları şirindir, orada “mer'iz” adıyla bilinen yün kumaşlar üretilmektedir.⁷⁹

⁷⁵ İbnü'l-Esir, age. C. XII, s. 231-232. Turan, age. s. 123, Sümer, age. s. 54 vd. Özeydin, age. s. 207.

⁷⁶ Hamdullah Müstevfi, age. s. 100.

⁷⁷ Marco Polo, a.ge. s. 26.

⁷⁸ Strange, age. 96- Turan, age. 107-110.

⁷⁹ İbn Batuta, age. s. 162.

Hamdullah Müstevfi, Mardin'de pamuk, tahıl ve meyve üretildiğini yıllık vergi gelirinin 236.200 dinar olduğunu nakletmiştir.⁸⁰

Malatya

Bizans-Abbasi mücadeleleri sırasında Müslümanların önemli bir üssü olan Malatya, Türklerin fethinden önce Süryanilerin elindeydi ve önemli bir Süryani kültür merkeziydi. Danişmend Melik Ahmed Gazi'nin (öl. 1105) Malatya'yı fethinden (18 Eylül 1101) sonra Müslimlerle Gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları bir ticaret, ilim, fikir ve kültür şehri olmuştur.⁸¹

Özellikle Süryaniler ile Türkler arasındaki dostane münasebetler dikkati çekmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti Köseadağ Savaşında (1243) İlhanlılara (1256-1353) yenildiğinde Malatya sakini olan Türkler ve Hıristiyanlar şehri kargaşa ve idaresizlikten kurtarmak, metropolit Mar Dionysius'un yönetiminde birlik ve dayanışma içinde yaşamak için birbirlerine sadakat yemini etmişlerdir.⁸²

Malatya'nın Kuzey Mezopotamya ve Suriye'den, Anadolu'ya ulaşan yollar üzerinde bulunuşu, buranın canlı bir ticarete kavuşmasına yaramıştır. Malatya meralarının çokluğu dönemin müverrihlerinin dikkatini çekmiştir. Malatya'da bol miktarda tahıl, pamuk ve meyve yetiştirilerek komşu ülkelere ihraç edilirdi.⁸³ Ancak 1241 Babailer İsyanı ve 1243 Köseadağ mağlubiyeti Türkiye Selçuklu Devleti'nin sarsılmasına sebep olmuş, bu olaylardan sonra Doğu Anadolu şehirleri gibi Malatya da her alanda gerilemeye başlamıştır.⁸⁴ Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1315'li yıllarda Malatya Türkiye'nin önemli bir sanayi ve ticaret şehriydi ve burada 12 bin veya 19 bin kumaş dokunan tezgâh bulunuyordu. Mezkûr tarihte Memluk askerleri şehri yağmalayarak pek çok insanı esir etmişler ve bol miktarda halı, kumaş ve vazo gibi kıymetli eşyayı almışlardır.⁸⁵

⁸⁰ Strange, age. s.96- Togan, agm. s. 27- Turan, age. s. 210- Yuvalı, agm. s. 598-599.

⁸¹ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 141-142- Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Bazı Yörelere Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasi Boyutlar", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 1994, Sayı I, s. 83- Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmi ve Fikri Faaliyetler", I. II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya 1993, s. 119.

⁸² Ebu'l-Ferec Gregory (Bar Hebraeus), Ebu'l-Ferec Tarihi, (çev. Ö. Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1950, C. II, s. 543- Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri, s. 235.

⁸³ Strange, age. s. 120.

⁸⁴ Bayram, agm. s. 85.

⁸⁵ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 641.

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti, Türk tarihinde yer alan önemli devletlerden biridir. Dahası, Anadolu Selçuklu Devleti Anadolu`da asırlarca süren etkiler bırakan faaliyetler gerçekleştirmiştir. Yapılan kervansaraylar, hanlar, hamamlar, camiler, köprüler ve benzeri yapılar asırlar boyu kullanılmıştır. Günümüzde dahi Anadolu`nun çeşitli yerlerinde Anadolu Selçuklu Devleti`nin eserleri bulunmaktadır. Mimari eserlerin aynında, Anadolu Selçuklu Devleti önemli sistemleri de Anadolu`ya kazandırmıştır. Fethedilen şehirlere ilim adamların yerleştirilmesi ve ahilik teşkilatı gibi uygulamalar asırlar boyu Anadolu`nun şeklini belirlemiştir. Günümüzde hala Anadolu`da Anadolu Selçuklu Devleti`nin etkilerinin görüldüğü iddia edilebilir. Ticari algımızın ve sosyal algımızın Anadolu Selçuklu Devleti tarafından oluşturulan kriterlere benzer nitelikler taşıdığı ileri sürülebilir.

Anadolu Selçuklu Devleti`nin en önemli özelliklerinden biri de ticarete büyük bir önem vermiş olmasıdır. Tüccarlara vergi indirimlerinin uygulanması, zengin tüccarların belirli bölgelere yerleştirilmesi, ahilik teşkilatının kurulması, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney olmak üzere iki önemli ticaret güzergahının oluşturulması ve ticaret yollarının korunması gibi faaliyetler ülkede ticaretin hızla gelişmesini sağlamıştır.

Bu durumun bir sonucu olarak, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde şehirlerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle Doğu-Batı ve Kuzey-Güney güzergahlarında bulunan şehirlerde ciddi bir ticari gelişim ortaya çıkmıştır. Bu şehirlerdeki gelişim şu şekilde özetlenebilir:

- Bu şehirlerden olan Konya, Devletin başkenti olması ve ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması nedeniyle ciddi bir ilerleme kaydetmiştir. Zira şehre çeşitli devletlerden tüccarlar yerleşmiş ve hatta konsolosluk dahi kurulmuştur.

- Sinop, Alanya ve Antalya`dan gelen ve Anadolu, da Kuzey-Güney güzergahını kullanan kervanların ulaştığı nokta olmuştur. Zira buraya gelen mallar Karadeniz`e açılmakta ve hem Asya`ya, Hem de Kırım`a ulaşmıştır. Bu durum şehrin önemli bir ticaret şehri olmasını sağlamıştır.

- Anadolu Selçuklu Döneminde Ankara`nın önemli bir ticaret alanı olduğu bilinmektedir. Özellikle ticari güzergâhlarda bulunması ve Bizans ile kolay ulaşım imkânına sahip olması, şehrin ticari hayatını canlandırmıştır.

Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri

• Samsun, Anadolu Selçuklu Dönemindeki önemli limanlardan biri konumunda olmuştur ve Karadeniz'e açılan bir kapı niteliğinde olmuştur. Antalya ve Alanya'dan başlayan ticaret kervanlarının önemli bir bölümü Samsun'a gelmiş ve oradan Karadeniz'e açılmıştır.

• Kayseri, sahip olduğu özellikler nedeniyle Anadolu Selçuklu Döneminde ticari gücünü geliştirmiştir. Özellikle belirtilmesi gereken bir nokta, Ahi Evren ve eşinin ahilik teşkilatını ilk uyguladığı yerin Kayseri olarak görülmesidir.

• Sivas Anadolu Selçuklu Döneminde ticaret açısından en büyük şehirlerden biri olmuştur. Çeşitli kaynaklarda Sivas'ın o dönemde dünyanın ticaret merkezlerinden bir olduğu belirtilmektedir.

• Antalya Anadolu Selçuklu Döneminde ticari açıdan iki önemli göreve sahip olmuştur. Birincisi, Antalya bir liman kenti olarak büyük bir gelişim göstermiştir. İkincisi, Antalya, Devlet tarafından sunulan teşviklerle beraber tüccarlar tarafından çok cazip bir yer haline gelmiştir.

• Alanya'nın fethedilmesi ile beraber şehirde hem liman ticareti hem de kereste ticareti yoğun bir biçimde görülmüştür. Dahası bazı dönemlerde yönetim merkezi olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Yusuf b. Ali b. İbnü'l-Ezrak el- Farikî, **Tarih-u Meyyafârikin ve Âmid**, İstanbul 1990.

Ahmet Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri; Mevlana ve Etrafindakiler**, (çev. T. Yazıcı), İstanbul 1986, C. I.

Ahsenü't-Tekasim, (Yay. M. J. De Geoje), Leyden 1906.

Aknerli Grigor, **Moğol Tarihi** (çev. Hırand Andreyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954.

Anonim Selçukname, Anadolu Selçukluları Tarihi III, (çev. F. Nafiz Uzluk), TTK. Yayınları, Ankara 1952.

ATÇEKEN, Zeki- BEDİRHAN, Yaşar, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, 2. Baskı Konya 2014.

BAYKARA, Tuncer , **Selçuklular Devrinde Konya**, Konya 1998.

BAYRAM, Mikail , “Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyetler”, **II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya 1993.

BAYRAM, Mikail , **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Konya 1991.

BAYRAM, Mikail , **Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum**, Konya 1994.

BAYRAM, Mikail , **Tasavvufi Düşüncenin Esasları** (Ahi Evren), Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 1995.

BAYRAM, Mikail, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Bazı Yörelere Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasi Boyutlar”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 1994, Sayı I.

BAYRAM, Mikail, “Anadolu Selçukluları Zamanında Konya’da Dini ve Fikri Hareketler”, **Dünden Bugüne Konya’nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi**, Konya 1999 (Ayrı Basım).

BAYRAM, Mikail, “Anadolu Selçukluları Zamanında Konya’nın Yeniden Kurulması ve Gelişmesi”, **Prof.Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999.

BAYRAM, Mikail, “Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar”, X. Türk tarih Kongresi Bildirileri (Ankara 22-26 Eylül 1986), Ankara 1991.

BAYRAM, Sadi- Karabacak, A. Hamdi, “ Sahip Feridü’-d-Din Ali’nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara 1981, Sayı XIII.

BEDİRHAN,, Yaşar , **Selçuklular ve Kafkasya**, Nobel Yayınları, Ankara 2014.

CAHEN Cl., **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1994.

COŞKUNER, Fahrettin , **Menakıb-ı Şeyh Evhadü’-d-Din Hamid el-Kirmanî**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.

DARKOT, Besim , “Aksaray”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir 1997, C. I.

DARKOT, Besim , “Sivas”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir 1997, C. X.

DORDLEVSKİ, V. , **Anadolu Selçuklu Devleti**, (çev. Azer Yaran), Ankara 1988.

Ebu’l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî, **Subhu’l-Aşa fi Sınâati’l- İnşâ**, C. V, Berut 1987.

Ebu’l-Ferec Gregory (Bar Hebraeus), **Ebu’l-Ferec Tarihi**, (çev. Ö. Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1950, C. II.

Ebu'l-Fidâ, İsmail b. Ali b. Muhammed, **el- Muhtasar Fi Ahbari'l-Beşer**, II, İstanbul 1286.

el-Omari, **Mesaliku'l-Ebsâr**, (nşr. Fr. Taeschner), Leibzig 1929.

ERAVŞAR, Osman, **Seyahatnamelerde Kayseri**, (Kayseri Ticaret Odası Yayınları), Kayseri 2000.

Feridun Bin Ahmed Sipahsalar, **Menakıb-ı Hazret-i Hüdavendigâr**, (Tercüme-i Risale-i Sipehsalar), İstanbul 1331, (çev. Midhat Bahri Hüsami).

Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolimitanorum, (ing. Çev. Rosalind Hild), **The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem**, London 1962.

GÜÇLÜAY, Sezgin , **Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI-XIII. Yüzyıllar)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1999.

HEYD, W. **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, (çev. E. Ziya Karal), TTK. Yayınları, Ankara 2000.

İbn Batuta, **Tuhfetu'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Efsar**, İstanbul 1333-1335.

İbn Bibi el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi, **el-Evâmîrü'l-Alâi'ye fi'l-Umuru'l-Alâi'ye**, C. II, (çev. M. Öztürk), Ankara 1996.

İbn Havkal, **Kitabu Suretü'l-Arz**, II, (Yay. J. H. Kramers), Leyden 1939.

İbn Hurdadbin, **el-Mesalik ve'l-Memalik**, (Tah. E. Brill), Lieden 1989, Beyrut Tarihsiz.

İbnü'l-Esri, **el-Kâmil fi't-Tarih**, (Çev. A. Özeydin), C. 7, İstanbul 1987.

İbrahim Hakkı Konyalı, **Konya Tarihi**, Konya 1994.

İzzeddin İbn Şeddad, **Baypars Tarihi**, (çev. M.Ş. Yalıtıkaya), İstanbul 1941, C. II.

KAZVİNİ , Hamdullah Müstevfi , **The Geographical Part of The Nuzhat al-Qulûb**, (yay. G. Le Strange) Leyden 1915.

KAZVİNİ , Hamdullah Müstevfi, **Tarih-i Güzide**, (ing. Çev. G. Browne), Leiden 1913.

KAZVİNİ, Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud **Asaru'l-Bilad**, (nşr. Dar Sader), Beyrut Tarihsiz.

Kerimü'd-Din Mahmud Aksarayı, **Müsâmeretü'l-Ahbar ve Müsâyeretü'l-ahyar**, (çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2000.

KÖYMEN, M. Altay , “Selçukluların Kendilerine Mahsus İktisadi Vaziyetleri Var Mıydı ?”, **Milli Kültür**, Ankara 1979, C. I, Sayı, XII.

KUCUR, Sadi, **Sivas, Tokat ve Amasya’da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları** (Vakfiyelere Göre), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf , “Konya Mevlanâ Dergahı ve Türbe Hamamına Dair İki Mevlevi Vakfiyesi”, **Vakıflar Dergisi**, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1994, Sayı XXIII.

MERÇİL, Erdoğan , **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2000.

Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrizî, **Burhan-ı Kat’ı**, (çev. Mütercim Âsım Efendi, Haz. Mürsel Öztürk- Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 2000.

ONULLAHI, Seyidaga M. , **XIII. XVII. Asırlarda Tebriz Şehrinin Tarihi** (Sosyal İktisadi Tarih), Azerbaycan SSR. İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Bakı 1982.

ORAL, M. Zeki , “Aksaray’ın Tarihi Önemi ve Vakıfları”, **Vakıflar Dergisi**, (Vakıflar Genel Müdürlüğü yayınları) Ankara 1962, Sayı V.

ÖNDER, Mehmet , **Mevlânâ Şehri Konya**, (Tarihi Kılavuz), Ankara 1971.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Ahlatşahlar”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. VIII.

PAKALIN, M. Zeki , **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I, İstanbul 1993.

PEGOLOTTI, Francesco Balcucci , **La Pratica Della Mercatura**, (yay. Allan Evans) Newyork 1970.

POLAT, M. Said , **Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İctimai ve İktisadi Hayat**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi”, İstanbul 1997.

POLAT, M. Said, “Selçuklu Türkiyesi’nde Ticaret”, **Türkler**, C. VII, Ankara 2002.

POLO, Marco , **Geziler Kitabı** (çev. Ömer Güngören), İstanbul 1985.

POLO, Marco, **The Travels of Marco Polo**, Newyork 1930, (İng. Çev. Manuel Komroff).

RUBRUK, Wilhelm Von , **Moğolların Büyük Hanına Seyahat** (1253-1255), (çev. Ergin Ayan), İstanbul 2001.

Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri

SARRE, Friedrich , **Konya Köşkü**, TTK Yayınları, (çev. Şehabeddin Uzlu), Ankara 1989.

SPULER, Bertold , **İran Moğolları** (çev. Cemal Köprülü), TTK. Yayınları, Ankara 1987.

STRANGE, G. Le , **The Lands of The Eastern Caliphate**, London 1966.

SÜMER, Faruk , “Ahlat ve Ahlatşahlar” **Belleten**, C. L. Sy. 197.

SÜMER, Faruk , “Keykubad”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXV,

SÜMER, Faruk , **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.

ŞAHİN, İlhan , “Aksaray”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. II , İstanbul 1989.

ŞEŞEN, Ramazan , **Selahaddin Eyyubi ve Devleti**, İstanbul 1987.

The Deeds of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem, London 1962.

TOGAN, Z. Velidi , “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, **Türk hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C. I, İstanbul 1931.

TOGAN, Zeki Velidi , “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C. I. İstanbul 1931.

TOGAN, Zeki Velidi , “Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XV, No: 1-4. İstanbul 1953.

TURAN, Osman , “Selçuklu Kervansarayları”, **Belleten** C. X, Sayı, 39, Ankara 1946.

TURAN, Osman , “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, **A.Ü. DTCF Dergisi**, C. IX/4, Ankara 1951

TURAN, Osman , **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

TURAN, Osman , **Selçuklular Hakkında Resmi Vesikalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

TURAN, Osman , **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

TURAN, Osman , **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

TURAN, Osman, “Kılıçarslan II”, İslam Ansiklopedisi, C. 6. Eskişehir 1997.

TURAN, Osman, “Selçuklu Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, **Bellekten**, Ankara 1947, C. XI.

TURAN, Şerafettin , **Türkiye –İtalya İlişkileri I**, (Selçuklular’dan Bizans’ın Sona Erişine), İstanbul 1990.

WITTEK, Paul , **Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, (çev. Ş. Gökyay), TTK. Yayınları, Ankara 1944.

YAZICI, Tahsin , “Tebrizi”, İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997, C. XII/II.

YİNANÇ, Mükrimin Halil , “Danişmendliler”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir 1997, C.III.

YİNANÇ, Mükrimin Halil , “Sivas Abideleri ve Vakıfları I”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara 1991, Sayı, XXII.

YUVALI, Abdulkadir , “İlhanlıların Doğu Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli”, **XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C. II , Ankara 1994.